

تحلیل سیاسی هفته (۵۲)
سودان جنوبی: جنگ قدرت و آینده‌ای نامعلوم

مقدمه

درگیری‌هایی که از ۲۴ آذرماه در جوبا پایتخت سودان جنوبی آغاز شد، به سرعت به دیگر نقاط این کشور گسترش یافت و اختلافات قومی بین دو گروه قبیله‌ای «نویر»^۱ و «دینکا»^۲ به این درگیری‌ها دامن زد. سازمان ملل اعلام کرده است که حدود دو هزار نفر از جوانان قبیله «لوئو نویر» ۲۹ آذرماه یک پایگاه سازمان ملل را به کنترل خود درآورده و چند نفر از نیروهای حافظ صلح سازمان ملل و دست‌کم ۱۱ غیرنظامی از قبیله دینکا را که در این پایگاه پناه گرفته بودند به قتل رساندند. باراک اوباما رئیس‌جمهوری آمریکا نیز هشدار داد که واشنگتن و دیگر متحدان جهانی‌اش در صورتی‌که کودتای نظامی در سودان جنوبی روی دهد، حمایت خود را از این کشور قطع خواهند کرد.

بررسی اوضاع

۱. سودان جنوبی در جنوب کشور سودان واقع است و استقلال آن در ۱۸ تیرماه ۱۳۹۰ رسمیت یافت. سودان جنوبی از شرق به اتیوپی، از شمال به سودان، از جنوب به کنیا، اوگاندا و جمهوری دموکراتیک کنگو و از غرب به جمهوری آفریقای مرکزی محدود می‌شود. مساحت این کشور حدود ۶۲۰ هزار کیلومترمربع است. جمعیت سودان جنوبی ۱۰/۸ میلیون نفر است که ۹۰ درصد آنها زیرخط فقر زندگی می‌کنند. از لحاظ تقسیمات کشوری دارای ۱۰ ایالت است. سودان جنوبی، دارای جمعیتی بیشتر مسیحی و یا از پیروان باورهای سنتی قبیله‌ای است. این کشور سرشار از منابع نفتی است و مهمترین صادرات آن نفت خام است. سودان جنوبی، یکی از فقیرترین مناطق جنگ‌زده جهان محسوب می‌شود که به دلیل سال‌ها نزاع، تبعیض و درگیری‌های قبیله‌ای با دولت مرکزی سودان به ویرانی کشیده شده است. این کشور از زمان دستیابی به استقلال یکی از بی‌ثبات‌ترین کشورهای جهان به‌شمار می‌رود.

۲. پایتخت این کشور شهر جوبا و «سالوا کی‌یر مایاردیت»^۳ رئیس‌جمهور آن است. سودان جنوبی یکی از فقیرترین و شاید یکی از بدترین کشورها از لحاظ وضعیت بهداشت در جهان است. سودان از نظر جغرافیایی بزرگ‌ترین کشور مسلمان در قاره آفریقا به‌شمار می‌آید که با جدایی بخش جنوبی آن به دو کشور شمالی و جنوبی تقسیم شد. علاوه بر منابع ثروت زیرزمینی مانند نفت، وجود رود نیل موجب اهمیت سودان به‌خصوص سودان جنوبی شده است. سودان جنوبی به‌لحاظ منابع جنگلی هم دارای اهمیت است. براساس برخی برآوردها بیش از ۶۸ درصد از ذخایر شناخته شده نفت سودان، در سودان جنوبی قرار دارد، برخی از برآوردها نیز این رقم را ۸۰ درصد تخمین زده‌اند.

۳. از لحاظ تاریخی سودان جنوبی برای کسب استقلال سال‌ها درگیر یک جنگ داخلی خونین با سودان بود. مناقشه میان شمال و جنوب از سال ۱۹۵۵ میلادی تا سال ۲۰۰۵ میلادی، منجر به دو جنگ داخلی و جان باختن دست‌کم ۲ میلیون نفر شد. ریشه این جدایی به جنگ‌های داخلی سودان بازمی‌گردد. جنگ‌های داخلی تنها مربوط به دوران جدید سودان (روی کار آمدن صادق‌المهدی و عمرالبشیر) نمی‌شود و این جنگ‌ها در زمان «جعفر نمیری» آغاز شد. پس از سرنگونی نمیری و استمرار جنگ داخلی، عمرالبشیر در سال ۲۰۰۵ زیر فشارهای ناشی از درگیری‌های داخلی و فشارهای بین‌المللی به قرارداد صلحی با شورشیان جنوب تن داد. طبق توافقنامه صلحی که در ۹ ژانویه ۲۰۰۵ در کنیا امضا شد و به جنگ داخلی دوم سودان پایان

1. Nuer
2. Dinka
3. Salva Kiir Mayardit

داد، به بخش جنوبی این حق داده شد که بین اتحاد با بخش شمالی یا استقلال کامل از آن، یکی را انتخاب کند. براساس این توافقنامه قرار شد در ژانویه ۲۰۱۱ یک همه‌پرسی برای تعیین تکلیف قسمت جنوبی برگزار شود. در ۹ ژانویه ۲۰۱۱ مردم جنوب برای شرکت در یک همه‌پرسی درباره استقلال از بخش شمالی این کشور، به پای صندوق‌های رأی رفتند. نتیجه همه‌پرسی به نفع استقلال جنوب سودان شد، درحالی که منطقه شمالی سودان متأثر از فرهنگ عربی و اسلامی است، مردم مناطق جنوبی بیشتر مسیحی هستند و خود را در پیوند با سنت‌ها آفریقایی می‌بینند. کماینکه در همه‌پرسی سال ۲۰۱۱ حدود ۹۹ درصد از مردم مناطق مسیحی‌نشین خواستار جدایی از سودان شدند. کشور جدید آفریقایی روز ۹ ژوئیه ۲۰۱۱، یعنی درست ۶ سال پس از معاهده صلح، تأسیس شد و «سالوا کی‌یر» رئیس‌جمهور این کشور مستقل شد. با پذیرش این همه‌پرسی از سوی کشور مادر، جمهوری سودان جنوبی به‌عنوان پنجاه و پنجمین کشور در قاره آفریقا، یکصد و نود و ششمین کشور جهان و یکصد و نود و سومین کشور عضو سازمان ملل متولد شد.

۴. سودان جنوبی نیز مانند هر کشور تازه استقلال یافته‌ای با مشکلات امنیتی، اقتصادی و اجتماعی زیادی دست‌وپنجه نرم می‌کند. فقدان زیرساخت‌های لازم برای توسعه، ناکارآمدی سامانه اداری به دلیل کمبود نیروی انسانی تحصیل‌کرده، ادامه اختلافات با شمال در مورد مرزها به‌ویژه در مناطق نفتی، وجود گروه‌های مسلح شورش‌ی از مشکلاتی است که سودان جنوبی با آن روبرو است. تعیین خطوط مرزی و مالکیت بر منطقه نفت‌خیز «ابیی» از جمله مشکلات مهم میان دو دولت شمالی و جنوبی سودان محسوب می‌شود. ساختار دستگاه اداری در سودان جنوبی ناپاست و از کمبود کارشناسان مجرب رنج می‌برد. بنا به تخمین‌های رسمی حدود ۸۵ درصد مردم در سودان بی‌سواد هستند. به گفته مقامات سودان جنوبی از دیرباز تاکنون حدود ۲/۵ میلیون نفر بر اثر جنگ داخلی و پیامدهای آن کشته شده‌اند. نزاع‌های قبیله‌ای، گروه‌های مسلح و میدان‌های مین از جمله خطراتی هستند که هنوز در بسیاری از مناطق جنوبی سودان راه‌حلی برای آنها پیدا نشده است.

جنگ قدرت

۱. اوضاع سودان جنوبی، از ۲۴ آذرماه (۱۵ دسامبر) که منابع دولتی از کشف و خنثی کردن کودتا خبر دادند، آشفتگی است. درگیری‌ها میان یگان‌های مختلف ارتش سودان جنوبی رخ داد. در این راستا واحدهایی از ارتش به هواداری از «سالوا کی‌یر مایاردیت» رئیس‌جمهور سودان جنوبی و گروهی دیگر نیز به طرفداری از «ریک ماشار»،^۱ معاون پیشین رئیس‌جمهور، به جنگ با یکدیگر پرداختند. دودستگی و اختلاف بین جناح‌های ارتش سودان جنوبی، به شورش برخی یگان‌های ارتش انجامید که سالوا کی‌یر رئیس‌جمهوری، آن را توطئه کودتا به رهبری ریک ماشار برای سرنگونی حاکمیت مستقر در جوبا می‌داند. شمار زیادی از ساکنان جوبا، پایتخت سودان جنوبی، به پایگاه نیروهای حافظ صلح سازمان ملل متحد پناه برده‌اند که در نزدیکی فرودگاه شهر قرار دارد. گفته می‌شود بین ۱۶ تا ۲۰ هزار نفر برای فرار از درگیری‌ها در این مکان پناه گرفته‌اند.

۲. اختلاف نظر بین «ریک‌ماشار» معاون سابق رئیس‌جمهوری که در اواخر ژوئیه ۲۰۱۳ از سمتش برکنار شد و «سالوا کی‌یر» رئیس‌جمهور، نقطه آغاز تنش‌ها در سودان جنوبی و ایجاد شکاف در ارتش این کشور تلقی می‌شود. ریک ماشار، ژنرال‌های ارتش و مقام‌های حزب حاکم این کشور را به کودتا برای براندازی رئیس‌جمهوری فراخوانده است. در همین رابطه گروهی از نظامیان روز ۲۴ آذر علیه «سالوا کی‌یر» دست به کودتا زدند. سالوا کی‌یر، رئیس‌جمهور سودان جنوبی، روز بعد اعلام کرد که گروهی از نظامیان هوادار ریک ماشار در تلاش بوده‌اند با اقدامات نظامی، قدرت را در این کشور به‌دست بگیرند اما شکست خورده‌اند. در پی این رویداد، دولت سودان جنوبی تعدادی از شخصیت‌های برجسته این کشور را دستگیر کرد. با وجود تمهیدات دولت و وضع مقررات منع آمد و شد، نظامیان وفادار به ریک‌ماشار توانسته‌اند شهر کلیدی بور (Bor) واقع در شمال جوبا پایتخت سودان جنوبی و در ایالت جونگلی در شرق سودان جنوبی را تحت کنترل درآورند. «ماشار» همچنین اعلام کرده، رئیس‌جمهوری قادر به حفظ وحدت مردم نیست و با کشتار مردم، درصدد ایجاد جنگ داخلی در کشور است. ریک‌ماشار پیش از این نیز در سال‌های دهه ۱۹۹۰ رهبر شورش در شهر بور بوده و وپیتر گاجت فرمانده شورشیان دو سال پیش نیز اکنون،

نظامیان وفادار به ریک‌ماشار را همراهی می‌کند. گفته می‌شود رهبری سالوا کی‌یر مسئله‌ساز و پرمناقشه است. شماری از اعضای رهبری تشکیلات شبه‌نظامیان سابق موسوم به «جنبش آزادی‌بخش خلق» سودان جنوبی که اکنون رهبری دولت در این کشور را برعهده دارند، سالوا کی‌یر را به رفتارهای «دیکتاتورمنشانه» متهم می‌کنند.

۳. اختلاف سیاسی بین سالوا کی‌یر رئیس‌جمهوری و ریک‌ماشار معاون وی که در روز ۲۵ ژوئیه از مقامش برکنار شده بود، علت اصلی شکاف در حزب حاکم جنبش خلق برای آزادی سودان است. جنگ قدرت بین دو چهره سرشناس سیاسی سودان جنوبی، دو سال بعد از کسب استقلال این کشور، به مرحله‌ای رسیده است که تحلیلگران، احتمال وقوع جنگ داخلی در سودان جنوبی را بعید نمی‌دانند. همان‌گونه که در کشورهای آفریقایی مرسوم است، وابستگی قومی و قبیله‌ای رهبران احزاب و رقبای سیاسی، در اندک مدتی به درگیری قبایل می‌انجامد. در سودان جنوبی سالوا کی‌یر به قوم دینکا تعلق دارد که اکثریت را تشکیل می‌دهند و ریک‌ماشار به اقلیت قومی نویر وابسته است. پس از افشای توطئه کودتا، هواداران دو رقیب از دو گروه قومی متفاوت، به جان هم افتاده‌اند. درحالی که برخی منابع، قوم نویر را قربانی و دینکاها را مهاجم قلمداد می‌کنند، آوارگانی که موفق به فرار از جوبا شده‌اند، در نایروبی پایتخت کنیا از کشتار نویرها سخن گفته‌اند که جزء وزیران کابینه یا در پست‌های مهم دولتی بوده‌اند. طی دو سال که از کسب استقلال و اعلام موجودیت سودان جنوبی، می‌گذرد، سلطه قوم اکثریت دینکا، این فرضیه را در نزد مخالفان دولت مطرح کرده که در سودان جنوبی به‌جای حاکمیت دموکراسی، نظام سیاسی «دینوکراسی»^۱ حکومت می‌کند. فارغ از آنکه کدام یک از دو گروه قومی سودان جنوبی، قربانی یا مهاجم هستند، ناظران درخصوص آنکه خشونت‌های کنونی به پاکسازی قومی منجر شود، هشدار می‌دهند. تعداد ۵۰۰ قربانی طی روزهای اخیر در جوبا، این واقعیت را یادآوری می‌کند که کشتار قومی در سودان جنوبی به‌سرعت درحال گسترش است و خطر بروز جنگ داخلی در این کشور حتمی و جدی است. در این شرایط، سران کشورهای شرق آفریقا همچون اوگاندا، سعی دارند که بین دو جناح رقیب در حاکمیت سودان جنوبی، وساطت کنند و مانع از بروز جنگ شوند. با این‌حال، ریک‌ماشار تأکید کرده، در شرایطی حاضر به مذاکره با رئیس‌جمهوری است که گفتگوها درباره کناره‌گیری سالوا کی‌یر از قدرت باشد.

موضع‌گیری‌ها و واکنش‌های بین‌المللی

تشدید بحران در سودان جنوبی واکنش جامعه بین‌المللی را در پی داشته است. شورای امنیت سازمان ملل متحد روز ۲۹ آذرماه در نشست غیرعلنی، بحران اخیر در سودان جنوبی را مورد بررسی قرار داد. در پایان این نشست، رئیس شورای امنیت اعلام کرد چنانچه تلاش‌های سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی برای خاتمه منازعات در سودان جنوبی به نتیجه نرسد، احتمال وقوع جنگ داخلی تمام‌عیار در این کشور منتفی نیست و باید با مداخله به‌هنگام، مانع این رخداد شد. ناوی پیلای، کمیسر عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد هم اعلام کرده، خطر بحران قومی در سودان جنوبی به‌شدت افزایش یافته است. بان کی‌مون دبیرکل سازمان ملل در تماس تلفنی با سالوا کی‌یر، رئیس‌جمهور سودان جنوبی، خواستار مذاکره او با مخالفان شده است. اتحادیه آفریقا نیز با ابراز نگرانی از اوضاع سودان جنوبی، طرف‌های درگیر را به خویشتنداری و دوری از خشونت فراخوانده است. شماری از کشورها، از جمله آلمان، از شهروندان خود خواستند تا اطلاع ثانوی از سفر به سودان جنوبی خودداری کنند. اوگاندا از همسایگان سودان جنوبی نیز به‌دنبال ناآرامی‌های اخیر، مرزهای خود را با این کشور به‌طور موقت بست. آمریکا نیز فعالیت سفارتخانه خود در جوبا را متوقف و اکثر کارکنانش را خارج کرده است.

رئیس‌جمهور آمریکا پیش‌تر در نامه‌ای به کنگره اعلام کرده بود «آمریکا تقریباً ۴۵ سرباز را در سودان جنوبی که شاهد درگیری‌های خونبار بین یگان‌های ارتش است، مستقر خواهد کرد تا از کارکنان و منافع آمریکایی محافظت کند». «جان کری» وزیر خارجه آمریکا نیز ۲۹ آذرماه اعلام کرد با هدف تلاش برای تقویت گفتگوها بین جناح‌های مخالف در سودان جنوبی قصد دارد «دونالد بوث» را به عنوان نماینده ویژه خود در امور سودان و سودان جنوبی، به این منطقه اعزام کند.

نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد با تداوم شرایط موجود، سودان جنوبی احتمالاً در ورطه یک جنگ گسترده داخلی فرو خواهد رفت که تبعات آن نه تنها مردم این کشور بلکه کشورهای همجوار به‌ویژه سودان را دربر خواهد گرفت. برخی کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند که دامنه درگیری‌ها به مناطق دیگر نیز کشیده شود و سودان جنوبی در آستانه جنگ داخلی تمام‌عیار قرار گیرد. دامنه خشونت‌ها در سودان جنوبی به خارج از جوبا پایتخت به‌خصوص در مناطقی که تنش‌های قبیله‌ای و قومی وجود دارد کشیده شده و از جمله این مناطق، ایالت جونگلی است که دولت کنترل آن را از دست داده است. بدین ترتیب گزینه پایان تنش داخلی در سودان جنوبی امری بعید است. هرچند پیامدهای سیاسی حوادثی که در سودان جنوبی رخ داد هنوز به‌طور کامل مشخص نیست ولی احتمال طولانی شدن درگیری میان سالوا کی‌یر و مخالفانش وجود دارد. برخی بر این باورند که طرف‌های درگیر در سودان جنوبی باید هر چه سریع‌تر بر سر میز مذاکره بنشینند تا از گسترش دامنه درگیری‌ها جلوگیری شود.

این درحالی است که تشدید تنش‌ها در سودان جنوبی علاوه بر خطر وقوع درگیری‌های قومی در این کشور، سرنوشت کشورهای همسایه را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. در این میان به نظر می‌رسد سودان بیش از دیگر همسایگان از ادامه ناآرامی‌ها در سودان جنوبی متضرر شود. سرازیر شدن سیل آوارگان و سلاح به سودان و نیز موضوعات مربوط به انتقال نفت جنوب و دریافت حق ترانزیت، از جمله مواردی است که اوضاع اقتصادی و اجتماعی خارطوم را تحت تأثیر قرار خواهد داد.

از دیدگاهی کلی سودان جنوبی با توجه به بافت نامنسجم و تقسیمات قبیله‌ای آن دارای پتانسیل زیادی برای افزایش ناآرامی و حتی وقوع جنگ داخلی است. کمابینه دامنه درگیری‌های اخیر به‌طور فزاینده‌ای گسترش یافته و در نقاط مختلف این کشور برخورد مسلحانه بین طرفداران سالوا کی‌یر رئیس‌جمهور فعلی و ریک‌ماشار معاون سابق رئیس‌جمهور ادامه دارد و چشم‌انداز مشخصی نیز برای پایان این درگیری‌ها وجود ندارد. از سوی دیگر غربی‌ها به‌ویژه آمریکایی‌ها درصدد استفاده از این وضعیت برای گسترش حضور خود در سودان جنوبی هستند. در عین حال شاهد افزایش نیروهای صلح‌بان سازمان ملل و نیز اقدامات نظامی این نیروها علیه شورشیان در این کشور هستیم.

نکته آخر اینکه با در نظر داشتن نقش قدرت‌های غربی در تجزیه کشور سودان در دو سال پیش باید تأکید کرد که مسئولیت فجایع و مشکلات امروز در سودان جنوبی متوجه این قدرت‌ها نیز می‌باشد. طمع دولت‌های غربی به مناطق نفت‌خیز جنوب سودان و دخالت آنها در امور این کشور زمینه جدایی این مناطق از سودان را فراهم ساخت. مصنوعی بودن فرآیند استقلال و طی نشدن مسیر طبیعی دولت‌سازی و ملت‌سازی در سودان جنوبی از عوامل اصلی بالا بودن پتانسیل درگیری و خشونت در این کشور است. از این رو تشدید خشونت‌ها در سودان جنوبی را باید نتیجه قطعی دخالت دولت‌های غربی در امور داخلی سودان و تأکید آنها بر تأمین مطامع اقتصادی و سیاسی خود بدون توجه به واقعیت‌های این کشور دانست.